

خیلواکی

استقلال

www.esteqtaal.net

داکتر عبدالرحمن زمانی

چهارشنبه ۱۵ نوامبر ۲۰۲۳

انتقال صدارت رژیم خاندانی نادرشاه از هاشم خان به شاه محمود خان (۳) (از لابلای اسناد آرشیف انگلستان)

(پیوسته به گذشته)

رهایی زندانیان سیاسی و پیش شرط هاشم خان

تغییر پالیسی رژیم خاندانی و انتقال صدارت به شاه محمود خان، شامل تغییرات و اصلاحاتی بود که در آن رهایی تعداد کثیری، نه همه، زندانیان سیاسی هم شامل بود. یکی از موضوعات مهمی که باید رژیم خاندانی نادرشاه قبل از انتقال صدارت از هاشم خان به شاه محمود خان راجع به آن تصمیم میگرفت، پیش شرط هاشم خان راجع به سرنوشت یک عده از زندانیان سیاسی بود.

در اسناد آرشیف انگلستان راجع به این پیش شرط هاشم خان میخوانیم که «ترتیبات و اگذاری زمام صدارت به شاه محمودخان تحت بحث بوده و طبق یک منبع اقداماتی اتخاذ خواهد شد تا اطمینان حاصل شود که وی [شاه محمود خان] در مورد زندانیان که توسط محمد هاشم خان زندانی شده اند، تلاشی ننماید، زیرا این زندانیان [سیاسی و بدون حکم محکمه] خطری برای امنیت داخلی [بخوانید رژیم خاندانی] شمرده میشوند. یکی از گزارش ها حاکی از آنست که انتظار می رود او [شاه محمود خان] درین مورد یک تعهد نامه کتبی به اعلیحضرت ظاهر شاه ارائه کند که به اساس آن عده مشخصی از زندانیان سیاسی را آزاد نخواهد کرد. به نظر دیپلمات های سفارت های خارجی در کابل، و آنچه بسیاری از روشنفکران افغانستان در کابل آنرا بیان می کنند، خروج محمد هاشم خان از سیاست فعال، ضایعه بزرگی خواهد بود و فقدان این تعادل مغزی، در آینده برای افغانستان مشکلاتی را به همراه خواهد داشت. در عین حال، هواداران شاه محمودخان، از جمله بسیاری از افسران ارشد اردو و بسیاری از رهبران قبیله‌ای و مذهبی، از انتصاب او به عنوان صدراعظم استقبال میکنند، زیرا فکر می کنند که احتمالاً دسترسی به او آسانتر و مورد توجهش قرار

خواهنگرفت، آنچه به یکباره توسط محمد هاشم خان رد می شد.» (آرشیف انگلستان، مکتوب سری شماره ۱۵ مؤرخ ۱۳ ماه اپریل ۱۹۴۶ سفارت انگلستان در کابل)

زندانیان سیاسی رژیم خاندانی کی ها بودند؟

این زندانیان سیاسی از سال ها بدون تحقیق و حکم محکمه در زندان های مختلف رژیم خاندانی در کابل محبوس بودند. زنده یاد خالد صدیق چرخي در جلد اول کتاب « برگي چند از نهفته های تاریخ در افغانستان» از زندانیان سیاسی ذیل نام میبرد که در دوره نادرشاه و هاشم خان صدراعظم زندانی بودند:

۱. زندانیان سیاسی ذکور زندان های ارگ، دهمزنگ، سرای موتی و کوتوالی

محمد سعید خان	-	عبدالهادی خان داوی
میر سید قاسم خان	-	حاجی محمد انور خان بسمل
احمد جان رحمانی	-	نایب سالار جانباز خان چرخي
عبدالله خان منصورى	-	محمد عمر خان چرخي برادر جانباز خان چرخي
محمد عمر خان پیلوت	-	محمد عثمان خان برادر جانباز خان چرخي
فیض محمد خان ناصری	-	فتح محمد خان فرقه مشر
لالاسید میر خان	-	پیر محمد خان چرخي پسر جانباز خان چرخي
حبیب الله خان سر مامور	-	محمد علم خان چرخي پسر جانباز خان چرخي
غلام دستگیر خان قلعه بیگی	-	عبدالصبور خان غفوری
عبدالغنی معلم	-	محمد یحیی جان چرخي پسر جانباز خان چرخي
هاشم خان کارمند وزارت خارجه	-	عبدالرحمن جان چرخي پسر جانباز خان چرخي
محمد امیر خان ترجمان	-	محمد عمر خان تاتا
قاری محمد ابراهیم خان صفا	-	محمد امین خان سفیر
محمد طاهر خان بسمل	-	عبدالشکور داوی
محمد اسلم خان بسمل	-	
محمد نعیم خان بسمل	-	

- عبيدالله جان پسر ماما غلام انور خان
- محمد جعفر خان ايوبى
- محمد اكرم خان
- عبدالحكيم خان رستاقى
- غلام محى الدين خان انيس
- محمد خالد خان انيس
- فقير جان پنجشيرى
- محمد عثمان خان ترجمان
- محمد على خان ترجمان
- محمد عمر خان معلم
- محمد حيدر جان نيسال
- پاينده محمد خان كارمند وزارت
- خارجه
- محمد اكبر خان پروانى
- كرنيل حبش خان
- صالح محمد خان پرونتا
- محمد ابراهيم خان
- محمد ايوب خان غوربندى
- محمد كبير خان غوربندى
- محمد زبير خان شاغاسى
- حبيب الله خان شاغاسى
- احمد شاه خان رئيس
- گل احمد خان حاكم
- عبدالاحد فدائى
- غلام فاروق خان تلگرافى
- عارف خان تلگرافى
- محمد هاشم خان اختر
- محمد اكبر خان اختر
- محمد اسماعيل خان سودا
- محمد اسماعيل خان پسر خليفه نسيم
- محمد نسيم خان
- محمد يوسف خان حقيقى
- عبدالغفار خان سرحد دار
- عبدالغفور خان برادر سرحد دار
- مير غلام محمد غبار
- محمد سرور خان جوياء
- حسن خان جوياء
- سعدالدين خان بها
- عبدالعزیز خان قندهارى مشهور به
- بابيه مطبوعات
- عبدالرحمن خان كارمند وزارت
- خارجه
- غلام رضا خان ترجمان
- سيد احمد خان نايب سالار پسر شاه
- نور خان هزاره
- غلام حيدر خان برادرش
- لالا محمد ايوب خان
- غلام نبى خان فرقه مشر معروف به
- چپه شاخ
- مير فتح محمد خان فرقه مشر
- نبى جان منصورى
- ماما غلام انور خان

- غلام محبوب خان توخی
- عطا محمد خان پسر خالہ عبدالخالق
- حکیم اسلم مهاجر
- محمد رضا خان سنجری
- حیدر علی خان متعلم قزلباش
- محمد منیر خان منشی زاده
- محمد کبیر خان منشی زاده
- محمد کریم خان منشی زاده
- عبدالله خان منشی زاده (شور)
- داد محمد خان کوریر
- محمد رحیم خان کوریر
- غلام محمد خان متعلم
- قربان علی خان پیزار دوز
- سید عبدالله خان
- صوفی فرنی هوتلی برادر سید عبدالله خان
- عبدالودود خان انجنیر
- میرزا عبدالقیوم خان مدیر بودجه
- عبدالکریم خان
- اعظم خواجه خان
- محمد نعیم خان هوتکی
- شاه رخ میرزا
- عبدالصبور لغمانی
- سید غلام حیدر پاچا
- عبدالرزاق خان
- محمد کریم خان حاکم اعلیٰ
- حبیب الله خان تلگرافی
- غلام صدیق خان تلگرافی
- رحیم وردی خان تلگرافی
- عبدالاحد خان رسام
- محمد ابراهیم خان خلیل
- فیض محمد خان کارمند وزارت خارجه
- سید امیر خان فرقه مشر
- ملک قیس خان و پسرانش [بشمول برادران و برادرزاده هایش]
- پسران میر زمان خان (کنری) [بشمول برادر و پسرانش]
- محمد یونس خان مهندس
- ملک اصغر خان
- میرزا شیر احمد خان
- حاجی عبدالخالق خان معاون بلدیه
- عبدالحمید خان مشهور به قندی آقا
- محمد نبی خان برادر قندی آقا
- محمد امان خان فراش باشی
- غلام صفر خان اعتمادی
- محمد شریف خان ضیائی
- محمد عثمان خان مغازه دار
- غلام غوث خان افسر
- شیر محمد خان انجنیر
- غلام صدیق خان توخی
- غلام غوث خان توخی

- میر محمد نعیم خان هزاره
- محمد حسین خان معاون لیسه استقلال
- عبدالصمد صدیق پسر غلام صدیق
- ماما عبدالواحد خان دگروال
- خان چرخی
- صفر علی خان امنی
- عبدالغفار صدیق پسر غلام صدیق
- محمد اسحق خان امنی
- خان چرخی
- عبدالقدیر خان کوهدامنی
- محمد عزیز خان کوهدامنی
- غلام دستگیر صدیق پسر غلام صدیق
- خان چرخی
- عبدالله جان متعلم مکتب نجات
- محمد کریم خان کابلی
- خالد صدیق پسر غلام صدیق خان
- محمد عزیز خان توخی
- چرخی
- محمد اسحق خان هزاره
- عبدالعظیم پسر عبدالعزیز خان چرخی
- محمد اسحق خان شاغاسی
- عبدالله پسر مولاداد خان عموی
- عبدالخالق
- محمد امان خان شاغاسی
- عبدالرحمن پسر مولاداد خان عموی
- غلام حیدر خان برادر محمود خان
- عبدالخالق
- عبدالغنی خان ترجمان
- متهه سنگه از سکه های هندوستان
- سید حسن خان فرقه مشر کنری
- میر عنایت الله خان
- کرنیل شریف خان
- عبدالحمید پسر عبدالعزیز خان، در
- غلام غوث خان رشاد
- سرای بادام فوت گردید
- محمد ناصر خان رشاد
- عبدالحبیب پسر عبدالعزیز خان، در
- محمد یعقوب خان غند مشر توپچی
- سرای بادام فوت گردید
- لالا کرنیل للندری
- محمد حکیم داماد جانباز خان چرخی،
- غلام حضرت پسر لالا کرنیل
- در محبس ارگ فوت گردید
- غلام دستگیر پسر کرنیل
- محمد امین خان، برادر تاتا
- عبدالوهاب خان
- عبدالغفار خان پسر عبدالوهاب خان

۲. زندانیان سیاسی اناث خانواده چرخی در زندان های سرای بادام، سرای علی خان و قلعه

- وزیر بیگم ملقب به شیرین بی بی
همسر غلام نبی خان چرخی
- مریم ملقب به کوکو جان همسر غلام
نبی خان چرخی
- بی بی جان ملقب به خواهر پادشاه
خان همسر غلام نبی خان چرخی
- شاه بی بی ملقب به خواهر اصیل خان
همسر غلام نبی خان چرخی
- ماه پرور ملقب به شاه بی بی همسر
غلام جیلانی خان چرخی
- گل شاه ملقب به شیرین بوبو همسر
عبدالعزیز خان چرخی
- هاجره ملقب به شیرین گل همسر
عبدالعزیز خان چرخی
- میرمن ملقب به کوکوگل همسر غلام
صدیق خان چرخی
- شاه گل ملقب به بی بی گل همسر غلام
صدیق خان چرخی
- عایشه صبیبه غلام نبی خان چرخی
- خدیجه [صبیبه؟] غلام نبی خان
چرخی
- عزرا [صبیبه؟] غلام نبی خان چرخی
- حبیبه [صبیبه؟] غلام نبی خان چرخی
- ناجیه نواسه غلام نبی خان چرخی
- کبرا دختر غلام جیلانی خان چرخی
- زبیده دختر غلام جیلانی خان چرخی

- صالحه دختر غلام جیلانی خان
چرخی
- راضیه دختر غلام جیلانی خان
چرخی
- ملیحه دختر غلام جیلانی خان چرخی
- رابعه دختر غلام جیلانی خان چرخی
- عزیزه دختر عبدالعزیز خان چرخی
- صدیقه دختر غلام صدیق خان چرخی
- مستوره دختر غلام صدیق خان
چرخی
- بوبو مادر جانباز خان چرخی
- حوا ملقب به بی بی گل همسر جانباز
خان چرخی
- گل شیرین همسر جانباز خان چرخی
- خدیجه دختر جانباز خان چرخی
- آمنه دختر جانباز خان چرخی
- جنتو خانم محمد علم خان چرخی
- بیگم ملقب به مادر بهره ور همسر ماما
غلام انور خان
- گوهر جان ملقب به شیرین جان خانم
میر عنایت الله خان
- مامی مادر گوهر جان
- بهرور دختر ماما غلام انور خان
- شریفه دختر ماما غلام انور خان
- طاهره دختر ماما غلام انور خان
- گلناز خاله و خانم کاکای عبدالخالق

- جانو، خدمه
- حفیظہ خواہر کوچک عبدالخالق
- زن ملنگ، خدمه
- آپہ گل، خدمه
- خانم، خدمه
- جوجو، خدمه
- ریزہ گل، خدمه

۳. زندانیان سیاسی کہ به امر نادر شاه و برادرش محمد هاشم خان صدراعظم اعدام گردیده بودند

- خواجه هدایت الله خان، رئیس تنظیمیہ
- جنرال پینن بیگ خان
- هزاره جات
- میرزا محمد اکبر خان
- فرقه مشر شیر محمد خان
- امیر الدین خان
- فقیر جان رئیس جنگلات
- عبداللطیف خان کوهاتی
- محمد مهدی خان، منشی اعلیحضرت
- محمد نعیم خان کوهاتی
- عیسی خان قلعه سفیدی
- امان الله خان
- غلام ربانی چرخی، پسر غلام جیلانی
- تازہ گل خان لوگری
- خان چرخی
- سلطان محمد خان مراد خانی
- غلام مصطفی چرخی، پسر غلام
- محمد حکیم خان چاردهی وال
- جیلانی خان چرخی
- احمد شاه خان کندکمر احتیاط
- عبداللطیف چرخی، پسر عبدالعزیز
- دوست محمد خان غند مشر پغمانی
- خان چرخی
- سید محمد خان کندکمر قندهاری
- عبدالخالق متعلم مکتب نجات، پسر
- تاج محمد خان پغمانی
- خدا داد خان ناظر غلام نبی خان چرخی
- عبدالرحمن خان لودین رئیس بلدیہ
- محمود خان، متعلم مکتب نجات
- غلام محی الدین خان آرتی (در پشاور
- علی اکبر خان
- به قتل رسید).
- محمد حسین خان، برادرش
- جنرال محمود سامی
- محمد ایوب خان، معاون مکتب نجات
- نایب سالار غلام نبی خان چرخی
- غلام رسول خان، معلم سپورت
- جنرال غلام جیلانی خان چرخی
- خدا داد خان پدر عبدالخالق، ناظر
- وکیل محمد ولی خان دروازی
- غلام نبی خان چرخی

- مولا داد خان عموی عبدالخالق، ناظر
غلام جیلانی خان و غلام صدیق خان

چرخی

- قربان علی خان، مامای عبدالخالق
- میر عزیز
- میر مسجدی
- اعظم خواجہ خان
- ملک محسن، والی بچہ سقا
- سید محمد، یاور بچہ سقا
- شیرجان، وزیر دربار بچہ سقا
- عبدالوکیل، سپہ سالار بچہ سقا
- عبدالغیاث، سپہ سالار بچہ سقا
- محمد محفوظ، معین حربیہ بچہ سقا
- میرزا غلام قادر، محرر سید حسین
- خواہر زادہ حبیب اللہ بچہ سقا
- محمد صدیق نایب سالار، برادر
وزیر دربار بچہ سقا
- حبیب اللہ مشہور بہ بچہ سقا
- سید حسین نایب السلطنہ بچہ سقا
- حمید اللہ، برادرش معین السلطنہ بچہ
سقا

مطابق به پیش شرط هاشم خان تمام زندانیان سیاسی رها نشدند

زنده یاد سید هاشم صاعد، استاد پوهنتون کابل، بعد از ذکر نامهای چند تن از زندانیان معروف سیاسی مانند ابراهیم صفا، بابہ عبدالعزیز خان الکوزی، سرورجویا، خال محمد خسته، حقیقی قندهاری، افندی تزکی، ابراهیم اوف که در دوران صدارت شاه محمود خان آزاد شدند، مینویسد: «اما از خانواده های ملک قیس و زمانی، تنها زنها و اطفال آنها رها شده و مرد های آنها به شمول عبدالسلام خان صافی [که با این خانواده ها ارتباطی نداشته و یکی از رهبران قیام صافی های کُنر بود- زمانی] در زندان باقی ماندند.» (دکترسید هاشم صاعد درنگی بر برخی دریافته‌ها و رویداد های افغانستان در قرن بیستم، چاپ فرانسه، صفحه ۹۶).

پدر مرحوم محمد ارسلان زمانی که با اعضای دیگر خانواده اش مدت ۱۳ سال زندان و ۸ سال تبعید در ولایت هرات را سپری نموده بود، سالها قبل به جواب این قلم که چرا اعضای خانواده زمانی در دوران صدارت شاه محمود خان از زندان رها نشدند، اظهار داشتند که «در رابطه با رهایی زندانیان سیاسی، قوماندان امنیه [که من اسمش را فراموش کرده ام-ع زمانی] به شاه محمود خان از خانواده ما نیز یادآور شده بود. شاه محمود خان با عصبانیت و لهجه تند از او میپرسد که این به شما چه ربطی دارد. قوماندان امنیه میگوید که چون آنها بی سرنوشت [بدون محاکمه] از چند سال بدینسو در زندان دهمزنگ بوده و من مسئولیت نگهداری آنها را دارم، لذا یاد آور شدم، و به من فرقی نمیکند که شما آنها را عدام میکنید و یا رها میکنید. شاه محمود خان به او میگوید که برو و از سردار محمد هاشم خان بپرس. وقتی قوماندان امنیه پیام شاه محمود خان را به هاشم خان میرساند، هاشم خان در جوابش میگوید به سردار شاه محمود خان بگوئید، که وقتی من صدراعظم بودم، آنها را به زندان انداختم، حالا که شما صدراعظم هستید، هر چه میخواهید، تصمیم بگیرید. شاه محمود خان هم بعد از شنیدن این جواب میگوید، حالا خداوند به داد شان برسد». و بدین ترتیب خانواده ما به شمول چند خانواده و افراد دیگر تا تقریباً ده سال دیگر در زندان دهمزنگ و بعد از آن برای هشت سال تا ختم دوره صدارت سردار داؤد خان و نفاذ قانون اساسی جدید در تبعید میماند». به اساس یادداشت های خانواده زمانی، بازماندگان ذیل غازی میرزمان خان کنری، که تعداد مجموعی شان بشمول وابستگان و خدمتگاران شان به (۳۲) سی و دو نفر میرسید، بعد از آزادی زندانیان سیاسی در دوران صدارت شاه محمود خان هم رها نشدند:

– جنرال خان محمد خان کنری، برادر غازی میرزمان خان و پسرانش عبدالقادر خان و محمد نادرخان زمانی.

- شیر محمد خان کنری، پسر غازی میرزمان خان و پسرانش مرحوم عبدالرحمن خان زمانی ، خوشحال خان و محمد غوث خان زمانی.
- غندمشر عصمت الله خان پسر غازی میر زمان خان و پسرانش شیرعلیخان زمانی و محمد یعقوب خان.
- غندمشر گل محمد خان پسر غازی میر زمان خان و پسرش سکندر خان زمانی (در زندان فوت نمود).

- حبیب الله خان زمانی پسر غازی میر زمان خان
- محمد ارسلان زمانی پسر غازی میر زمان خان
- خیر محمد خان زمانی پسر غازی میر زمان خان
- یار محمد خان زمانی پسر غازی میر زمان خان
- محمد هاشم خان زمانی پسر غازی میر زمان خان

البته بیش از ۸۵ نفر از زنان و اطفال پائین تر از دوازده سال مدت یک و نیم سال را در توقیف زنانه ولایت کابل به سر بردند که برای اطفال و زنان خانواده های محبوسین سیاسی تخلیه شده بود و محبوسین نسوان جزائی آن زندان را به زندان جدیدی که در خانه ضبط شده خان محمد خان کنری در قلعه ساخته شده بود، انتقال دادند.

عطای لقب پدر دموکراسی به شاه محمود خان

به نظر محقق و نویسنده پرکار افغان، آقای پامیر پیکار «علل و اسباب این جابجایی مهره ها هرچه باشد، سردار شاه محمود خان کاکای دیگرشاه، بتاريخ نهم ماه می سال ۱۹۴۶ میلادی بعنوان صدراعظم جدیداعلان شد... در این شکی نیست که جابجایی مهره ها در سطوح بلند دولتی، همیشه با یک سلسله تغییرات و تبدلات سیاسی و اقتصادی و ... توأم میباشد، پس سردار شاه محمود خان که از یکطرف به منظور ارضای مقام های امریکایی و سازمان ملل در خارج افغانستان و از سوی دیگر، بخاطر بقای بیشتر حاکمیت خاندان حاکم و دلجویی از مردم آزرده و کوبیده شده در داخل کشور، بجای برادر مستبد خویش نشسته بود، ناگزیر بود دست به یک سلسله اقدامات و اصلاحات لازمه بزند. بنابراین، امر رهایی یکتعداد از زندانیان بیگناه (مشمول زن و مرد) را از زندان های جهنمی هاشم خان صادر نمود، استفاده از قین و فانه و غل و زنجیر و شکنجه در زندانها را ممنوع اعلان کرد، برخی از زندانیان آزاد شده و دانشمند را به کارهای دولتی گماشت، اجازه داد تا پروسه

انتخابات بلديه و پارلمان براه افتد، نشر و پخش بعضی از نشریه های آزاد (شخصی و تشکیلاتی) را پذیرفت و در کل، راه و روش نرمتر سیاسی نسبت به هاشم خان در پیش گرفت». (پیکار پامیر، استبداد سردار محمد هاشم خان و پیامد های آن در افغانستان... صفحات ۲۴۰ و ۲۴۱)

آقای پیکار از اینکه حتی شاه محمود خان از طرف یک‌عه از هموطنان خوشبین و یا خوشباور ما، لقب «پدر دموکراسی» یافت، علاوه میکند که «تردیدی وجود ندارد که روشهای جدید سیاسی و تبلیغاتی سردار شاه محمود خان در مقام صدارت، آنهم پس از هفده سال خود کامه گی و حاکمیت استبداد سیاسی در افغانستان، یک سلسله خوشبینی ها و امید ها و جنب و جوش فکری و اجتماعی را میان افشار مختلف جامعه ببار می آورد. بر بنیاد همین خوشبینی های ایجاد شده بود که بخصوص روشنفکران افغانستان تصور نمودند که دیگر دوران سیاه استبداد دولتی سپری شده و نوبت به اصلاحات اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی رسیده و زمینه ای مصونیت های فردی و آزادی های قلم و بیان ... فراهم آمده است. در حالیکه نیت و طینت خاندان حاکم هرگز مقتضی پذیرش چنین تحول دموکراتیک نبود. (همانجا، صفحات ۲۴۱ و ۲۴۲).

(ادامه دارد)